

Alicja Szymczakowa*

KILKA UWAG O WÓJTOSTWIE I WÓJTACH W SZADKU W ŚREDNIOWIECZU

Proces lokacji miasta Szadek zakończył się przed 1295 r., kiedy to po raz pierwszy w źródłach pisanych pojawiła się wiadomość o mieście. Nie wiemy, kim był organizator tego przedsięwzięcia. W kręgu hipotez pozostaje też odpowiedź na pytanie, który z władców tego terytorium zlecił lokację miasta. W świetle współczesnych badań nad działalnością gospodarczą Kazimierza księcia kujawskiego i łęczyckiego oraz jego zbuntowanego syna Leszka Czarnego nie można wykluczyć żadnego z nich. Jan Długosz, historyk – co prawda – piszący dopiero w XV w., przekazał nam bardzo dobrą opinię o Leszku Czarnym, wymieniając gospodarność wśród przymiotów tego władcy¹. Młody książę, obejmując władzę w wydzielonym dla niego księstwie sieradzkim, zajął się energicznie akcją lokacyjną². Główną przyczyną lokacji miast była niewątpliwie nadzieja pomnożenia dochodów właściciela. Miasto jednak oddziaływało w znacznie całej skali, wpływając na ożywienie procesów gospodarczych szerokiej okolicy i przyczyniając się tym samym do wzrostu przychodów wszystkich uczestników wymiany towarowej.

Organizator lokacji miejskiej zostawał najczęściej dziedzicznym wójtem. Na mocy przywileju nadanego przez właściciela miasta uzyskiwał mocną pozycję ekonomiczną i społeczną wśród osadników. Pod względem ekonomicznym jego uprzywilejowanie polegało na przyznaniu mu większego arealu

* Alicja Szymczakowa jest profesorem Uniwersytetu Łódzkiego, kierownikiem Zakładu Nauk Pomocniczych Historii.

¹ J. Długosz, *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, tłum. J. Mrukówna, ks. VII i VIII, Warszawa 1974, s. 263.

² Lokował m. in. Brzeźnicę (1265), Lutomiernik (1274) – zob. S. M. Zajączkowski, *Dokument lokacyjny Lutomiernika z 1274 roku*, „Roczniki Historyczne” 1968, R. XXXIV, s. 128–136.

ziemi niż dostawali inni mieszczanie. Uprawnienia przemysłowe obejmowały posiadanie i użytkowanie młynów, kramów rzemieślniczych, karczmy, prawo budowy łaźni. Wójtostwo – tj. ziemia, dom, zabudowania gospodarcze – było najczęściej zwolnione z wszelkich ciężarów miejskich. Wójt pełnił ważną rolę w sądownictwie i z tego tytułu miał swój udział w dochodach z opłat sądowych. Pobierał z nich trzeci grosz. Wraz z ławnikami prowadził rozprawy sądowe, głównie w sprawach niespornych między mieszczanami, ale także sądownictwo karne pierwszej instancji. Jurysdykcja wójta szadkowskiego rozciągnięta została także na okoliczne wsie – Kromolin, Prusinowice, Wielką Wieś – należące później do tenuty szadkowskiej. Z racji przyznanych mu funkcji publicznych cieszył się sporym autorytetem w mieście³.

Uposażenie wójtów szadkowskich szczegółowo omówił R. Rosin na podstawie przywileju z 1511 r.⁴ Nie ma więc potrzeby powtarzania tych wiadomości. Skupimy się raczej na przedstawieniu personalnej obsady tego urzędu. Podstawę źródłową artykułu stanowią głównie wzmianki w księgach sądowych sieradzkich i szadkowskich z końca XIV i z XV w., w których znajdują się informacje o prowadzonych przez nich transakcjach.

Pierwszym znanym ze źródeł wójtem szadkowskim był Franciszek. Został on powołany przez prokuratorów polskich jako świadek oskarżenia w procesie między królem polskim Kazimierzem Wielkim a Zakonem Krzyżackim. Zeznania złożył 2 marca 1339 r. w Uniejowie przed sędziami wyznaczonymi przez Stolicę Apostolską – Galhardem z Carces i Piotrem, synem Gerwazego, kanonikiem z Le Puy. Świadek nie znał łaciny i odpowiadał w języku polskim. Składając zeznania, opowiedział, że nie był obecny podczas najazdu krzyżackiego w 1331 r., ale widział jego efekty, kiedy wrócił już do Szadku. Miasto płonęło, na miejscu kościoła i dzwonnicy dogasało pogorzeliśko. Spłonął również jego dom. Objechał później inne miejsca, gdzie również spalono kościoły. Widział Krzyżaków koło Uniejowa, jak grabili i palili. Następnie ścigał ich aż do Brześcia na Kujawach u boku króla

³ M. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław i in. 1986, s. 52–54.

⁴ R. Rosin, *Miasta do 1572 r.*, [w:] *Szkice z dziejów Sieradzkiego*, red. J. Śmiałowski, Łódź 1977, s. 83.

Władysława Łokietka i jego syna Kazimierza⁵. Według Sieradzana był mieszczaninem⁶. W istocie na podstawie tej jednej wzmianki nie sposób ustalić jego pochodzenia. Protokolant procesu określenie mieszczanin (*civis*) podał tylko w stosunku do 3 osób z Szadku: Kunczy zwanego Kytel, Zolmana i Arnolda. Franciszka nazywa wójtem i sędzią (*advocatus et iudex*), a więc określił go funkcją, a nie predykatem stanowym. Niewykluczone, że był obcym przybyszem, tak jak wymienieni mieszczanie szadkowscy o imionach brzmiących po niemiecku. Leszek Czarny sięgał do wzorów śląskich, lokując miasta na prawie średzkim (wzór prawny i organizacyjny stanowiła Środa Śląska). Najpewniej ze Śląska sprowadzał także przedsiębiorców, wszak matka jego Konstancja, córka Henryka Pobożnego, pochodziła z tej ziemi. Kronika tzw. Mierzwy z początku XIV w. przypisuje Leszkowi Czarnemu skłonność do faworyzowania Niemców na swym dworze. Kronikarz mówi tu wprawdzie o epizodzie dotyczącym już krakowskich rządów Leszka, gdy księżę poszukiwał przeciwwagi dla silnej pozycji możnowładztwa krakowskiego w popieraniu niższego rycerstwa i miast⁷. Zwróćmy już w tym miejscu uwagę na fakt, iż jeden z następców Franciszka na urzędzie wójta w Szadku nosił imię Godfryd, co może w pewnym stopniu wskazywać także na pochodzenie pierwszego z urzędników. Zeznania wójta szadkowskiego poświadczają także ciążący na nim obowiązek służby wojskowej. Winien ją odbywać na własny koszt konno i z odpowiednim uzbrojeniem⁸.

Po długiej przerwie – odpowiadającej odległości jednego pokolenia – u schyłku XIV w. pojawia się wójt Pełka. W 1383 r. świadcował w dokumencie wystawionym przez Drogosza, starostę sieradzkiego, który potwierdził alienację – w części sprzedaży, w

⁵ *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*, wyd. 2, t. I, Poznań 1890, s. 267.

⁶ W. Sieradzan, *Świadomość historyczna świadków w procesach polsko-krzyżackich w XIV–XV wieku*, Toruń 1993, s. 179.

⁷ Zasadźcą Warty (1255) był mieszczanin sieradzki o imieniu Wilkin, Lutomińska-Hanrard z Bozowa (może Bosau w Turyngii). Zob. T. Jurek, *Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV wieku*, Poznań 1998, s. 148.

⁸ S. M. Zajączkowski, *Obowiązki wojskowe wójtów w państwie polskim w okresie monarchii stanowej*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 1979, t. XXI, s. 12–17, 25–28.

części darowizny - młyna na rzecz plebana kościoła parafialnego. Druga o nim wzmianka z 1414 r. poświadcza podział wójtostwa między kilku właścicieli. W tymże roku Pełka wygrał w sądzie ziemskim sieradzkim część wójtostwa od drugiego wójta Jakuba⁹. Uposażenie wójtowskie – jak każda własność – podlegało prawu spadkowemu i mogło być dzielone na tyle części, ilu było dziedziców. Za zgodą właściciela – w przypadku Szadku był nim król – mogło być również przedmiotem sprzedaży, zastawu, zamiany itd. Po co najmniej 120 latach od lokacji miejskiej i ustanowienia urzędu wójtowskiego Pełka należał do czwartego już pokolenia wójtów szadkowskich. Podziały majątkowe, wynikające z genealogii, skutkowały na ogół znacznym rozproszeniem własności wśród spadkobierców. Przed 1414 r. znamy jeszcze inne osoby mające prawa do wójtostwa. W latach 1402–1403 poświadczona została wójcina Święchna. W 1402 r. oddaliła skargę o krzywdy wyrządzone w Gusinie. Procesowała się także z Gustawem z Charchowa w bliżej nieznannej sprawie¹⁰. Wśród dziedziców Gusina występuje w tym czasie Święchna z synem Pełką. W 1413 r. Pełka, syn Chomeszy z Szadku, zastawił część w tej wsi, którą wygrał od Andrzeja, Piotrowi z Szadku za 20 grzywien. W 1416 r. Święchna, pisząca się tu z Bielic, wsi w Łęczyckiem, w której zamieszkiwała drobna szlachta herbu Kuczaba, przekazała synowi w efekcie ostatecznego działu majątkowego, a więc niewątpliwie po śmierci męża, dziedzinę w Gusinie. W 1418 r. Pełka sprzedał ją za 30 grzywien temuż Piotrowi¹¹. Interpretacja tych przypadkowo zachowanych zapisek nakazuje przyjąć, że wójtem szadkowskim w drugiej połowie XIV w. był bliżej nieznanymi mieszczanin Chomesza, który ożenił się ze szlachcianką Święchną z Bielic i Gusina, a syn ich Pełka dziedziczył wójtostwo po ojcu i Gusin po matce.

⁹ S. Zajączkowski, S. M. Zajączkowski, *Materiały do słownika geograficzno-historycznego dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej do 1400 roku*, cz. II, Łódź 1970, s. 131; Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie [dalej: AGAD], *Księgi ziemskie sieradzkie* [dalej: SZ], ks. 5 k. 13v.

¹⁰ AGAD, SZ, ks. 3 k. 26, 60.

¹¹ AGAD, *Księgi grodzkie sieradzkie* [dalej: SG], ks. 1 s. 81, 87; ks. 3 s. 356, 552; SZ, ks. 4 k. 138v.

W tym samym czasie jakaś część wójtostwa była ponadto w rękach wójta Godfryda, który w 1408 r. został pozwany do sądu starosty sieradzkiego przez Stanisława z Ptaszkowic i jego żonę¹².

Wymieniony wcześniej Jakub (Jakusz), przeciwnik procesowy Pełki, jako wójt szadkowski poświadczony został w latach 1412–1418. Był dość zamożnym szlachcicem herbu Lis, właścicielem części we Wroniawach i Lipiczach, wsiach położonych w parafii Goszczanów, oraz części w Krokocicach, Lichawie i Czerniakowie, wsiach należących do parafii Małyń. W maju 1413 r. wójcina Katarzyna, żona Jakusza, prawnie pokonała swego męża w sądzie sieradzkim, iż bez jej zgody nie może on podejmować żadnych decyzji w sprawie wójtostwa szadkowskiego. Wniesione do sądu zastrzeżenie dowodzi, że wójtostwo stanowiło dziedzictwo Katarzyny, którym - zgodnie ze zwyczajem - zarządzał mąż, ale nie wolno mu było dokonywać żadnych alienacji dóbr bez zgody żony. Katarzyna była szlachcianką, skoro jej imię poprzedza predykat *nobilis*. Widocznie jednak Jakub miał inne plany wobec dziedzictwa małżonki, we wrześniu 1413 r. przepisał Katarzynie 40 grzywien na połowę swych dóbr, w zamian zaś żona rezygnowała na jego rzecz z połowy wójtostwa na wieczne czasy. Rzecz znamienita, rezygnacji tej dokonano w Goszczanowie w parafii Jakusza, poza sądem ziemskim sieradzkim lub szadkowskim. Domyślamy się, że odbyło się to wobec starosty uprawnionego do przyjmowania rezygnacji dóbr, choć imię jego nie zostało w ogóle wymienione. Fakty ten wskazują, że Katarzyna znalazła się między młotem a kowadłem. Z jednej strony była pod presją swej rodziny, która nie zamierzała tak łatwo wypuścić wójtostwa z rąk, z drugiej – własnego męża. Jak już wspomniano, w styczniu 1414 r. Pełka wygrał od Jakuba część wójtostwa. Pełce jednak zapewne nie chodziło o jego wykup - brak na ten temat wzmianki w źródłach – lecz o zarobienie kilku grzywien odstępnego. Jakub bowiem jeszcze przez kilka następnych lat zasiadał na urzędzie wójtowskim. Przede wszystkim jednak korzystał z uposażenia wójtowskiego, co najlepiej poświadcza dysponowanie własnością. W 1416 r. procesował się z Mikołajem, plebanem Szadkowskim, o pół kopy kruszu z młyna foluszowego, którą – jak zeznali świadkowie: Boxa

¹² AGAD, SG, ks. 1, s. 170.

z Woli i Jakub z Gawłowic – pobierali co roku wójtowie i ich poprzednicy. Krusz, czyli grudki soli, używany był z dawna jako środek płatniczy¹³. Sól stanowiła więc stare uposażenie urzędu wójtowskiego z folusza. Jakub w 1418 r. skarżył Pielgrzyma z Dąbrówki o zatrzymanie siłą swego młynarza, choć nie wskazano z jakiej miejscowości ów młynarz pochodził, z wójtostwa czy jego wsi prywatnej. Rok później już nie posiadał wójtostwa, skoro pisarz zanotował przy jego imieniu *advocatus olim schadcoviensis*¹⁴. Ostatnia wzmianka o jego żonie, wójcinie Katarzynie, pochodzi z 24 stycznia 1419 r., kiedy to rezygnowała ze swych praw wiennych do dóbr sprzedanych przez męża swemu bratu Świątosławowi z Wroniaw. Tego samego dnia Jakub zamienił wójtostwo szadzkowskie ze Stogniewem z Dobrej na jego działły w mieście Dobra i Długiej Wsi, dopłacając do tej transakcji jeszcze 300 grzywien¹⁵. W ten oto sposób wójtostwo przeszło w ręce nowej rodziny.

Stogniew, występujący w źródłach w latach 1406–1425, był najmłodszym synem Waclawa Rosiejowskiego herbu Oksza, burgrabiego krakowskiego (1383–1384), następnie sędziego sieradzkiego (1386–1405)¹⁶. Jego starsi bracia – Jan, późniejszy sędzia ziemski inowrocławski, i ksiądz Stanisław – odziedziczyli dobra w innych ziemiach. Rosiejowscy pochodzili z ziemi krakowskiej. Waclaw, bliski współpracownik Sędziwoja z Szubina, starosty krakowskiego, odegrał znaczącą rolę w końcowej fazie wojny z Siemowitem IV, księciem mazowieckim, pretendentem do tronu polskiego i ręki Jadwigi Andegawenki. Opanowując zbrojnie wspólnie z braćmi Opatówek, należący do dóbr arcybiskupów gnieźnieńskich, zmusili w ten sposób arcybiskupa Bodzętę do

¹³ *Słownik staropolski*, t. III, red. S. Urbańczyk, Wrocław 1960–1962, s. 408.

¹⁴ AGAD, SG, ks. 1/2 s. 297, 404; ks. 4 s. 84; SZ, ks. 4 k. 140v; ks. 5 k. 13v; ks. 6 k. 14v; ks. 7 k. 82v.

¹⁵ AGAD, SZ, ks. 7 k. 93; *Księgi ziemskie szadzkowskie* [dalej: SzZ], ks. 1 k. 101v.

¹⁶ *Burgrabiowie zamku krakowskiego XIII–XV wieku. Spisy*, oprac. W. Bukowski, Kórnik 1999, s. 29–30; *Urzednicy łączycy, sieradzcy i wieluńscy XIII–XV wieku. Spisy*, oprac. J. Bieniak i A. Szymczakowa, red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1985, s. 124; S. Szybkowski, *Pochodzenie i krąg rodzinny sędziego ziemskiego inowrocławskiego Jana Rosiejowskiego z Dąbrówki*, [w:] tenże, *Studia z genealogii i prozopografii polskiej szlachty późnośredniowiecznej*, Gdańsk 2003, s. 137–182.

przejścia na stronę panów krakowskich i ich kandydata – Jagiełły. Protekcji Sędziwoja z Szubina i swych prawdopodobnych powinowatych – Zarębów z Kalinowej, zawdzięczał sęstwo sieradzkie. Z pewnością nie była to jedyna nagroda, którą otrzymał z rąk zwycięskiego konkurenta. W 1423 r. syn Waclawa – Stogniew – procesując się z młynarzem sieradzkim Jaśkiem o młyn Borowy użył przydomka z Kobyli. W powiecie szadkowskim były 2 wsie o tej nazwie. Jedna należała do szlachty, druga stanowiła własność królewską i włączona była do tenuty szadkowskiej. Stogniew pisał się ze wsi królewskiej, gdyż Kobyla szlachecka w tym czasie znajdowała się w rękach rodziny Ralewskich. Zjawiskiem często spotykanym było, że monarcha wyłączał pojedyncze wsie z większych jednostek gospodarczych i rozdawał za zasługi lub zastawiał jako osobne dzierżawy. Logiczny zatem będzie wniosek o nadaniu lub zapisaniu jakichś sum na tej wsi Waclawowi, które to sumy odziedziczył następnie jego syn Stogniew. Na wyłączenie tej wsi z tenuty wskazuje także wzmianka z 1456 r., kiedy to tenutariuszem Kobyli był Piotr Gnojeński, mający roczek z mieszczanami z Szadku¹⁷. Nie ulega wątpliwości, że chodzi w tym przypadku o Kobylę (Miejską). Stogniew jako wójt Szadkowski, występuje jeszcze w 1425 r. Zastępował wówczas przed sądem w Szadku swą macochę Annę z Mikołajewic¹⁸.

Tylko jeden raz wspomniany został w 1431 r. Jan z przezwiskiem Działek, jako wójt z Szadka, który 3 stycznia w imieniu Wichny, wdowy po Klemensie z Osmolina, uzyskał dla niej przełożenie roczku w sporze z Janem, bratankiem Stanisława z tej wsi¹⁹. Może więc jakaś część wójtostwa znajdowała się jeszcze w ręku poprzedniej rodziny.

Niewątpliwym synem Stogniewa był Waclaw, dziedziczący po dziadku – sędzim sieradzkim – imię i majątek. W 1441 r. Waclaw, wójt Szadkowski, oświadczył w obecności burmistrza Jana Piskorza i rajców: Jana Janoty, Mikołaja Spąda, Jana Kozy i Mikołaja Panka oraz Jakuba z Rzepiszewa, podsędka sieradzkiego,

¹⁷ AGAD, SG, ks. 11 s. 630.

¹⁸ AGAD, SG, ks. 4 s. 717; SzZ, ks. 2 s. 384–385.

¹⁹ AGAD, SG, ks. 6 k. 191v.

Jakuba z Otoka i Mikołaja podrzędcy, że przyjął od szlachcica Świętosława z Dąbrówki 20 grzywien długu²⁰.

Ze względów chronologicznych za jego dziedzica uznać należy kolejnego wójta szadkowskiego o tym samym imieniu – Waclawa, który 29 czerwca 1474 r. w Piotrkowie uzyskał zgodę od króla Kazimierza Jagiellończyka na sprzedaż wójtostwa za 600 grzywien Przedborowi z Koniecpola. W księdze szadkowskiej pod rokiem 1481 wpisano dokument Kazimierza Jagiellończyka wystawiony na sejmie piotrkowskim 29 czerwca 1474 r., w którym król potwierdza, że Stanisław Rosiejowski sprzedał Przedborowi z Koniecpola wójtostwo szadkowskie za 600 grzywien²¹. Albo było zatem dwóch Rosiejowskich dziedziczących wójtostwo warte w sumie 1200 grzywien, albo też – co bardziej prawdopodobne – kopista pomylił jego imię w księdze. W następnych bowiem zapisach występuje jedynie Waclaw. Ewentualny nabywca wójtostwa szadkowskiego Przedbor Koniecpolski był synem Jana Taszki z Wielgomłynów, kanclerza Królestwa Polskiego w okresie panowania Władysława Jagiełły, Władysława III i Kazimierza Jagiellończyka. Wraz z braćmi: Jakubem, przepozytem u św. Floriana w Krakowie, i Janem odziedziczyli starostwo sieradzkie. Przedbor trzymał tenutę szadkowską co najmniej od 1469 r. Nie dziwi zatem, że zabiegał o wykupienie wójtostwa. W konsekwencji uzyskałby skupienie w swym ręku większości dochodów z Szadku²². Transakcja z Waclawem nie doszła jednak do skutku. Przedbor Koniecpolski zmarł 12 maja 1475 r. Nie pojawił się też nowy kontrahent gotów wyłożyć dużą sumę, toteż nadal wójtem pozostał Waclaw. Zastanawia natomiast, w jakim celu wpisano dokument do księgi dopiero po 16 stycznia 1481 r., skoro nie żył już jeden z kontrahentów. Niewykluczone, że zainteresowanie wykupem przejawiał także ostatni z Koniecpolskich - Jakub, spadkobierca obu bezdzietnych braci. Jakub jednakże zmarł 12 lipca 1481 r. i nie doprowadził swego zamiaru do skutku.

²⁰ AGAD, Księga radziecka szadkowska, ks. 1 s. 166.

²¹ *Matricularum Regni Poloniae summaria* [dalej: MRPS], t. I-IV, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1905–1915, t. I, nr 1198; AGAD, SzZ, ks. 6 s. 199.

²² A. Szymczakowa, Szlachta sieradzka w XV wieku. Magnifici et generosi, Łódź 1998, s. 55.

Wacław w 1480 r. zastawił łaźnię wójtowską za 30 grzywien, przynoszącą 3 grzywny rocznego czynszu, Mikołajowi z Otoka Wielkiego. Wymieniona suma stanowiła posag zmarłej Doroty, ciotki Mikołaja, a żony Wacława. Zwrot posagu następował w przypadku bezpotomnej śmierci kobiety, z czym mamy zatem do czynienia w tym przypadku. Ponownie ożenił się z Anną, siostrą Jana z Inczewa, której w 1481 r. zapisał 40 grzywien posagu i 40 grzywien wiana na połowie wójtostwa. W 1481 r. zakończyła się ugodą sprawa między księdzem Piotrem, synem Wiktora, młynarza z Szadku, a niewymienionym z imienia wójtem szadkowskim. Do pojednania powołano zespół, w którego skład weszło dwóch wójtów: Mikołaj z Łęczycy i Piotr z Brzezia, znawców prawa miejskiego, oraz 3 szlachciców sieradzkich: Mikołaj Bużeński, Stanisław Zakrzewski i Piotr Suski. Przedmiotem sporu był młyn słodowy. Piotr zastawił wójtowi szadkowskiemu za 130 grzywien swoją część młyna z polem, które przypadły mu w spadku w dziale z braćmi: Janem i Teofilem. Wacław zapewne zamierzał kupić młyn, jednakże sprzeciw wyrazili obaj bracia, którym jednacze przyznali prawo pierwokupu²³. W 1487 r. Wacław zastawił na wyderka (z prawem do wykupu) całą swoją część wójtostwa wraz z łaźnią za 400 grzywien Piotrowi z Wróblewa z ziemi łęczyckiej. Ostatnia o nim wzmianka, jako osobie żyjącej, pochodzi z 1491 r. Wpisano wówczas do ksiąg grodzkich sieradzkich dział majątkowy między Wacławem wójtem a jego żoną Anną. Arbitrami byli Jan Rowieński z Wójcic, Jan z Równiej oraz najbardziej wśród nich zainteresowany – Piotr z Wróblewa. Wacław otrzymał dobra położone na zachód od linii dzielącej majątek. W skład jego części weszły: dom wraz z działką siedliskową, pola, łąki, ogrody i połowa młyna wodnego wójtowskiego. Anna otrzymała również dobra wójtowskie, położone w kierunku południowym. Jednakże ze szczegółowego wyliczenia wynika, że właścicielka dostała tylko izbę białą z jakimiś innymi zabudowaniami²⁴. Oczywiście nie chodzi w tej dyspozycji o separację małżonków, lecz zabezpieczenie praw przyszłej wdowy. Widocznie Wacław i w drugim związku nie doczekał się potomstwa, mógł więc słusznie obawiać się, że po jego śmierci Anna miałaby kłopoty z utrzymaniem wdowiego stolca.

²³ AGAD, SG, ks. 22 s. 26.

²⁴ AGAD, SG, ks. 21 s. 202; ks. 24 s. 710; ks. 27 s. 250; SzZ, ks. 6 s. 230.

Zapewne umarł wkrótce, gdyż od 1492 r. transakcje dotyczące wójtostwa prowadzą już inne osoby.

W posiadanie części wójtostwa wszedł wspomniany Piotr Wróblewski z rodu Łazeków, posługujący się herbem Jastrzębiec. Jego ojcem był Andrzej miecznik (1418–1423), następnie podsedek łączycki (1423–1459). Warto przypomnieć, że Andrzej dobrze znał Stogniewa z Kobyli, gdyż w 1425 r. kiedy ten jako zastępca procesowy swej macochy Anny z Mikołajewic reprezentował jej stronę w dziale z Mikołajem z Przestani, jednym z dzielców był właśnie Andrzej z Wróblewa, ówczesny podsedek łączycki²⁵. Piotr rozpoczął działania zmierzające do komasacji części pozostających w różnych rękach. W 1492 r. spłacił Mikołaja Otockiego z 30 grzywien posagu jego ciotki Doroty, a ten zwrócił mu łąźnię wójtowską. Potomkiem Piotra był niewątpliwie Wojciech Wróblewski wójt szadkowski, który w 1492 r. wykupił od Jakuba Magnuskiego zastaw części wójtostwa, tj. łąźni, karczmy w Prusinowicach i czynsz od rybaków w Szadku za 20 grzywien²⁶.

Sprawa wykupu zastawu od Magnuskiego prowadzi do jeszcze innego dzierżawcy wójtostwa. Część tę bowiem Magnuski trzymał w zastawie za taką sumę od Mikołaja Gnojeńskiego (z Gnojna koło Kutna). Ten zaś wszedł w jego posiadanie przed 1489 r. z tytułu bliższości po zmarłej matce Katarzynie. Katarzyna była zatem bliską krewną Waclawa Okszyca, może nawet jego siostrą. Mimo wykupu wspomnianego zastawu, Gnojeński zachował nadal jakieś prawa do wójtostwa, bowiem w 1495 r. dzielnicy: Rafał z Chorzepina, Jan z Chodaków, wyznaczeni z urzędu przez Macieja Głowackiego wojskiego większego i starostę sieradzkiego, przeprowadzili dział między nim a Anną wdową po Waclawie. Annie ponownie zapewniono posiadanie izby białej z komnatą na działce wójtowskiej i połowę pól. Mikołaj Gnojeński dostał łąźnię, stajnię na działce wójtowskiej z pozostałościami i połowę pól. Anna zmarła przed 1499 r. Wtedy to bowiem brat jej

²⁵ Urzędnicy łączyccy..., s. 54, 67; T. Nowak, Własność ziemska w ziemi łączyckiej w czasach Władysława Jagiełły, Łódź 2003, s. 261–262; AGAD, SzZ, ks.

s. 384–385..

²⁶ AGAD, SzZ, ks. 6 s. 665–666, 686–687.

Jan z Inczewa pozwał Mikołaja Gnojeńskiego o zwrot 40 grzywien posagu²⁷.

W bliżej nieznanych okolicznościach wójtostwo szadkowskie dostało się do rąk Stanisława Boguckiego z Iwoni. Pochodził on ze wsi Bogucice (parafia Małyń) i był zapewne potomkiem Stanisława, kasztelana konarskiego sieradzkiego herbu Szeliga²⁸. Jako wójt wymieniony został w 1506 r., kiedy to wypłacił 5 grzywien Katarzynie, wdowie po Andrzeju z Porczyn. Wójtostwo trzymał jednak krótko, już bowiem 22 lutego 1511 r. w Krakowie król Zygmunt wieczyście dał je wraz z karczmą, z polami, łąkami w Prusinowicach, trzecim denarem z kar sądowych w mieście i we wsiach Prusinowice, Wielka Wieś i Kromolin, Ulrykowi z Elzendorff, dworzaninowi Krzysztofa z Szydłowca, kasztelana sandomierskiego i podkanclerzego Królestwa. Stanisław Bogucki natomiast występuje odtąd w źródłach jedynie z tytułem burgrabiego zamku sieradzkiego²⁹. Zamek i starostwo sieradzkie trzymał w latach 1507–1532 właśnie Krzysztof Szydłowiecki. Tak więc obaj – i Elzendorf i Bogucki – byli w służbie Szydłowieckiego, późniejszego kanclerza koronnego (1515–1532), wojewody (1515–1527), a w końcu kasztelana krakowskiego (1527–1532)³⁰. Szydłowiecki zadbał o obu swych klientów. Dzięki jego poparciu Elzendorf dostał intratne wójtostwo, natomiast Bogucki otrzymał 18 października 1515 r. zgodę na wykup z rąk Jana Luzińskiego sołectwa we wsi królewskiej Kłocko w ziemi sieradzkiej. Ulryk Elzendorf jest zapewne tożsamy z kupcem z Łomży tego imienia i nazwiska, który jako poddany mazowiecki 9 kwietnia 1503 r. otrzymał glejt roczny od króla Aleksandra, pozwalający mu poruszać się po Królestwie i prowadzić na jego obszarze rozliczne interesy³¹. Łomża stanowiła znaczący ośrodek handlu wiślanego na Mazowszu. Kupcy łomżyńscy bogacili się na

²⁷ AGAD, SG, ks. 26 s. 136; ks. 28 s. 245, 721.

²⁸ A. Boniecki (*Herbarz polski*, t. I, Warszawa 1899, s. 341–342) oraz S. Uruski (*Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. I, Warszawa 1904, s. 275) przypisują go błędnie do rodu Rawiczów.

²⁹ AGAD, SzZ, ks. 7 s. 750; MRPS, cz. IV/1, nr 1063.

³⁰ *Urzednicy województw łęczyckiego i sieradzkiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. E. Opaliński i H. Żerek-Kleszcz, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1993, s. 170–171, 296.

³¹ MRPS, t. III, nr 733.

wymianie towarowej z Prusami i Litwą. Przedmiotem handlu było zboże, futra, skóry, bobry, wełna, żelazo, stal, lój, воск, miód, ręczniki, płótno³². Nabycie wójtostwa szadkowskiego było dla Elzendorfa dobrą lokatą kapitału. Niewykluczone, że początkowo zamierzał osiąść na stałe w Polsce, ale zrezygnował, skoro 5 stycznia 1522 r. na sejmie w Piotrkowie król dał zgodę Stanisławowi Boguckiemu na wykup wójtostwa szadkowskiego i wsi Kobyla z rąk Ulryka Elzendorfa. Kobyla znalazła się w rękach Boguckiego przed 25 stycznia 1525 r., skoro król tego dnia dał mu zgodę na jej zastaw w całości lub części Maciejowi i Wojciechowi Ptaszkowskim. Trudno powiedzieć – w świetle dotychczasowych badań - kiedy Bogucki wykupił wójtostwo. Jeszcze 15 września 1526 r. był nadal tylko burgrabią zamku i mieszkał w Sieradzu, w domu przy ul. Grodzkiej. Jako wójt szadkowski Stanisław Bogucki występuje od 1528 r. W 1532 r. wraz z żoną Barbarą zobowiązał się zapłacić 100 grzywien Dorocie i Elżbiecie Rudnickim, córkom zmarłego Feliksa z Rzeczyce³³.

Wójtostwo szadkowskie przez cały XV w., a i później, znajdowało się w rękach szlachty. Pierwszą próbę skupu wójtostwa podjął dzierżawca tenuty szadkowskiej Przedbor Koniecpolski z zamiarem wcielenia go do dzierżawy. Przeszkodziła temu jego śmierć. Kolejną próbę podjęło miasto. Rada miejska Szadku – wzorem innych miast – wykupiła wójtostwo w 1537 r., ale po interwencji królowej Bony musiała je odstąpić w 1540 r. dworzaninowi królewskiemu Janowi Lutomirskiemu. Próba wzmocnienia pozycji ekonomicznej i społecznej mieszczaństwa szadkowskiego skończyła się niepowodzeniem.

Słownik terminów historycznych

Dzielca – osoba, należąca do krewnych lub przyjaciół strony, poproszona do przeprowadzenia działu majątkowego.

³² D. Godlewska, *Dzieje Łomży od czasów najdawniejszych do rozbiorów Rzeczypospolitej (XI w. –1795 r.)*, Warszawa 1962, s. 56–58; A. Wolff, *Ziemia łomżyńska w średniowieczu*, Łomża 1988, s. 37.

³³ MRPS, t. IV/1 nr 2552, 4055, 4621; AGAD, *Księgi grodzkie sieradzkie, inskrypcje*, ks. 11, s. 317; U. Sowina, *Sieradz. Układ przestrzenny i społeczeństwo miasta w XV–XVI w.*, Warszawa–Sieradz 1991, s. 72, 149.

Grzywna – jednostka wagowo-pieniężna o ciężarze ok. 210 g; w XV w. grzywna obrachunkowa równała się 48 groszom.

Jednacie – osoby powołane przez procesujące się strony do zaprowadzenia zgody między nimi.

Lokacja miejska – procedura przekształcania prawnego i przestrzennego wsi w miasto lub założenia miasta na tzw. surowym korzeniu, czyli w miejscu, gdzie wcześniej nie było żadnego osadnictwa.

Młyn foluszowy – koło młyńskie wodne poruszało drewniane stępy folusznicze ubijające sukno złożone we wgłębieniu stępy, wypełnionym gorącą wodą, w celu oczyszczenia sukna z tłuszczów, kleju tkackiego i nadania tkaninie puszystości.

Podrządca – zastępca rządcy, urzędnika gospodarczego w służbie starosty.

Podsędek – urzędnik ziemski, wchodzący w skład kompletu sędziowskiego w sądownictwie szlacheckim.

Powinowaci – krewni żony lub męża w stosunku do współmałżonka.

Prawo bliższości – prawo krewnych do dziedziczenia zbywanego majątku; kolejność dziedziczenia zależała od stopnia pokrewieństwa.

Prawo wienne – prawo kobiety do zabezpieczenia przez męża; kobieta wychodząc za mąż, wносиła posag, obowiązkiem męża było zaś zapisanie jej wiana na ogół równego wysokości posagu; wartość posagu i wiana, wyrażoną w pieniądzu, zapisywano na połowie majątku męża; dobra te po jego śmierci stanowiły tzw. stolec wdowi (zwany też oprawą, dobrami wiennymi), dożywotnio użytkowany przez wdowę.

Predykat stanowy – urzędowe określenie występujące w źródłach staropolskich przed imieniem osoby, wskazujące na jej przynależność stanową; np. *nobilis* (szlachetny) oznaczał szlachcica, *laboriosus* (pracowity) – chłopą, *honestus* (uczciwy) – mieszczanina.

Roczek – posiedzenie sądowe.

Starosta – urzędnik królewski, posiadający mandat władzy sądowniczej, policyjnej, wojskowej i gospodarczej na obszarze starostwa grodowego; taką władzę miał starosta sieradzki.

Tenuta, tenutariusz – własność królewska, przekazana w czasową dzierżawę lub zastaw; osobą ją użytkującą był tenutariusz.

Literatura

Bogucka M., Samsonowicz H., *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław i in. 1986.

Boniecki A., *Herbarz polski*, t. I, Warszawa 1899.

Burgrabiowie zamku krakowskiego XIII–XV wieku. Spisy, oprac. W. Bukowski, Kórnik 1999.

Długosz J., *Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego*, tłum. J. Mrukówna, ks. VII i VIII, Warszawa 1974.

Godlewska D., *Dzieje Łomży od czasów najdawniejszych do rozbiorów Rzeczypospolitej (XI w. –1795 r.)*, Warszawa 1962.

Jurek T., *Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV wieku*, Poznań 1998.

Księga radziecka szadkowska, ks. 1 s. 166, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie.

Księgi grodzkie sieradzkie, inskrypcje, ks. 11, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie.

Księgi grodzkie sieradzkie, ks. 1; ks. 1/2; ks. 3; ks. 4; ks. 6 k. 191v.; ks. 11; ks. 21; ks. 22; ks. 24; ks. 26; ks. 27; ks. 28. Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie.

Księgi ziemskie sieradzkie, ks. 3 k. 26, 60; ks. 4 k. 138v; ks. 4 k. 140v; ks. 5 k. 13v; ks. 6 k. 14v; ks. 7 k. 82v., 93, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie.

Księgi ziemskie szadkowskie, ks. 1 k. 101v.; ks. 2; ks. 6; ks. 7, Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie.

Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum, wyd. 2, t. I, Poznań 1890.

Matricularum Regni Poloniae summaria, t. I–IV, wyd. T. Wierzbowski, Warszawa 1905–1915.

Nowak T., *Własność ziemska w ziemi łęczyckiej w czasach Władysława Jagiełły*, Łódź 2003.

Rosin R., *Miasta do 1572 r.*, [w:] *Szkice z dziejów Sieradzkiego*, red. J. Śmiałowski, Łódź 1977.

Sieradzan W., *Świadomość historyczna świadków w procesach polsko-krzyżackich w XIV–XV wieku*, Toruń 1993.

Słownik staropolski, t. III, red. S. Urbańczyk, Wrocław 1960–1962.

Sowina U., *Sieradz. Układ przestrzenny i społeczeństwo miasta w XV–XVI w.*, Warszawa-Sieradz 1991.

Szybkowski S., *Pochodzenie i krąg rodzinny sędziego ziemskiego inowrocławskiego Jana Rosiejewskiego z Dąbrówki*, [w:] Szybkowski S., *Studia z genealogii i prozopografii polskiej szlachty późnośredniowiecznej*, Gdańsk 2003.

Szymczakowa A., *Szlachta sieradzka w XV wieku. Magnifici et generosi*, Łódź 1998.

Uruski S., *Rodzina. Herbarz polski*, t. I.

Urzędnicy łęczyccy, sieradzcy i wieluńscy XIII–XV wieku. Spisy, opr. J. Bieniak i A. Szymczakowa, pod red. A. Gąsiorowskiego, Wrocław 1985.

Urzędnicy województw łęczyckiego i sieradzkiego XVI–XVIII wieku. Spisy, oprac. E. Opaliński, H. Żerek-Kleszcz, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1993.

Wolff A., *Ziemia łomżyńska w średniowieczu*, Łomża 1988.

Zajączkowski S. M., *Dokument lokacyjny Lutomierska z 1274 roku*, „Roczniki Historyczne” 1968, R. XXXIV.

Zajączkowski S. M., *Obowiązki wojskowe wójtów w państwie polskim w okresie monarchii stanowej*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 1979, t. XXI.

Zajączkowski S., Zajączkowski S. M., *Materiały do słownika geograficzno-historycznego dawnych ziem łęczyckiej i sieradzkiej do 1400 roku*, cz. II, Łódź 1970.